

บทที่ ๑

นายควง อภัยวงศ์กับเหตุการณ์ก่อนปี พ.ศ. ๒๔๗๕

นายควง อภัยวงศ์ได้ให้ข้อคิดเกี่ยวกับการศึกษาชีวิตของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง โดย
มีเหตุผลที่ว่า

ผมคิดว่า เมื่อท่านจะพิจารณาชีวิตของบุคคลใด ๆ ท่านควรจะต้องรู้จักพื้นเดิมของบุคคลนั้นเสียก่อน... ถ้าจะพูดอย่างชาวตลาดก็ว่าต้องรู้จักกำพืดของคน ๆ นั้น เมื่อท่านทราบแล้ว ท่านจะได้วิจารณ์ในเรื่องปัญหาที่ตน ๆ นั้น ได้ดำเนินชีวิตมาได้โดยถูกต้อง*

ถึงนั้นการศึกษามหาวิทยาลัยของนายควง อภัยวงศ์ จึงสมควรศึกษาประวัติประกอบด้วย นายควง อภัยวงศ์ เกิดเมื่อวันที่เสาร์ ขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๖ ปีชวด ตรงกับวันที่ ๑๗ พฤษภาคม ๒๔๔๕ ที่เมืองพระตะบอง เป็นบุตรเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (ชุ่ม อภัยวงศ์) สำหรับกำเนิดสกุลอภัยวงศ์ นายควงได้เล่าไว้โดยย่อดังนี้คือ^๒ ในสมัยกรุงธนบุรี สมเด็จพระเจ้าตากสินได้มีพระบรมราชโองการให้พระยายมราช (แบน) ออกไปกำกับราชการทางกรุงกัมพูชาเนื่องจากเจ้าเขมรเกิดการแย่งชิงอำนาจกัน ต่อมาเจ้าเขมรองค์หนึ่งซึ่งมีความสนิทสนมกับพระยายมราช (แบน) ได้เกิดความขัดแย้งกับเจ้าเขมรด้วยกันถึงกับทำการปลงพระชนม์ ความทราบถึงสมเด็จพระเจ้าตากสินจึงรับสั่งให้เรียกพระยายมราช (แบน) ผู้กำกับราชการกรุงกัมพูชากลับมายังกรุงธนบุรีและลงอาญาจำคุกไว้ ระหว่างที่พระยายมราช

* คำปาฐกถาของนายควง อภัยวงศ์ ณ หอประชุมคุรุสภา วันที่ ๒๓ พ.ย. ๒๕๐๖

ชุมนุมจุฬารปี ๒๑ (๑๒ สิงหาคม ๒๕๑๒), หน้า ๕๕

^๒ ควง อภัยวงศ์, การต่อสู้ของข้าพเจ้า (พระนคร: สำนักพิมพ์ประมวลสาส์น, ๒๕๐๑), หน้า ๕ - ๗

(แอน) ถูกจองจำก็ได้รับความช่วยเหลือจากเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกที่อยู่เสมอ

ครั้นต่อมาพวกญวนได้รุกรานกรุงกัมพูชา สมเด็จพระเจ้าตากสินได้มีพระบรมราชโองการให้เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกเป็นแม่ทัพยกทัพไปป้องกันกรุงกัมพูชา เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกได้ขอดอกพระยายมราชจากการจองจำไปร่วมในกองทัพ ด้วยเห็นว่าเป็นผู้ชำนาญการทางกรุงกัมพูชา แต่การศึกษาทางกรุงกัมพูชายังไม่ทันสิ้นเสร็จ เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกได้รับโอบอ้อมจากกรุงธนบุรีว่าพระยาสุรศักดิ์เป็นกบฏ จึงต้องรับยกกองทัพกลับ โดยมอบหมายให้พระยายมราชคุมกำลังทัพส่วนหนึ่งรักษากรุงกัมพูชาอยู่ ความวุ่นวายในกรุงธนบุรี เป็นเหตุให้สมเด็จพระเจ้าตากสินได้ถูกสำเร็จโทษในที่สุด สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกจึงได้ปราบดาภิเษกขึ้นเถลิงราชสมบัติ เป็นปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี ทรงพระนามว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

พระยายมราชได้กำกับราชการทางกัมพูชามา และได้ส่งรัชทายาทกรุงกัมพูชา คือนักองค์เอง ขณะมีพระชนมายุ ๕ พรรษาเข้ามายังราชสำนักไทย รัชกาลที่ ๑ ได้ทรงอุปถัมภ์ตั้งพระราชโอรสของพระองค์เอง และได้มีพระบรมราชโองการให้พระยายมราชเป็นผู้สำเร็จราชการกรุงกัมพูชา สถาปนาขึ้นเป็นเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์วิเศษสงครามรามรินทร์ อินทบดี ผู้เป็นต้นสกุล "อภัยวงศ์"

นักองค์เองได้พำนักอยู่ในราชสำนักไทยจนบรรดุนิติภาวะ หลังจากรัชกาลที่ ๑ ได้ให้ผนวชแล้ว จึงได้อภิเษกขึ้นครองราชสมบัติกรุงกัมพูชาเป็นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรุงกัมพูชาได้จัดแบ่งอาณาเขตกัมพูชา ๕ จังหวัดได้แก่ พระตะบอง เสียมราชบุรี ศรีโสภณ มงคลบุรี และกระสือ มาขึ้นอยู่กับประเทศไทย รัชกาลที่ ๑ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์มาดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการจังหวัดทั้ง ๕ ซึ่งรวมเรียกว่า "มณฑลบูรพา" รับเครื่องอิสริยยศเท่าเทียมเจ้าประเทศราช เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ได้รับราชการในตำแหน่งผู้สำเร็จราชการมณฑลบูรพาตลอดมา ผู้สืบทอดตำแหน่งต่อมาคือ เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (นอง) บุตรชายคนใหญ่ ซึ่งเป็นทวดของนายควง อภัยวงศ์ และต่อมาคือเจ้าพระยาภาณุวงศ์ (เย็บ) ซึ่งเป็นปู่ของนายควง และต่อมาก็คือบิดาของนายควง เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (จุ่ม) ซึ่งปกครองมณฑลบูรพาจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๕

หลังกรณีพิพาท ร.ศ. ๑๑๒ ระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ฝรั่งเศสก็ยกจังหวัด
 จันทบุรีและตราดไว้ รัชกาลที่ ๕ ทรงมีพระบรมราชโองการเรียกเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์
 (ซุ่ม) เข้ามายังกรุงเทพฯ และทรงรับสั่งถามความเห็น ซึ่งได้รับคำตอบว่า ไทยควรจะเอา
 จังหวัดที่เป็นของไทยไว้ ในที่สุดรัชกาลที่ ๕ ได้ทรงยอมมอบมณฑลบูรพาให้แก่ฝรั่งเศส โดย
 ฝรั่งเศสจะยอมคืนจังหวัดจันทบุรีและตราดให้แก่ไทย ภายหลังจากที่ไทยประกอบพิธีมอบคืนแก่
 เหล่านี้ให้แก่ผู้แทนของรัฐบาลฝรั่งเศสแล้ว เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (ซุ่ม) ก็ขอพระบรม
 ราชานุญาตกลับเข้ามาอยู่ในประเทศไทย แม้ว่าผู้แทนของรัฐบาลฝรั่งเศสจะแจ้งให้ทราบว่า
 รัฐบาลฝรั่งเศสยินยอมจะให้ครอบครัวของเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์คงพำนักอาศัยอยู่ในมณฑลบูรพา
 ใกล้เคียงออกไป แต่เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์เห็นว่าควรกลับไปอยู่ในบ้านเมืองของตนเองจะดีกว่า
 เมื่อได้รับพระบรมราชานุญาตจากรัชกาลที่ ๕ แล้ว ครอบครัวเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ จึง
 อพยพออกจากมณฑลบูรพามาพำนักอยู่ ณ ที่ว่าการจังหวัดปราจีนบุรีเป็นการชั่วคราวแล้วจึงได้
 สร้างบ้านพักอยู่ที่จังหวัดปราจีนบุรีสืบต่อมา ขณะที่อพยพออกจากมณฑลบูรพานั้น นายควง
 อภัยวงศ์มีอายุได้ ๔ ปี

เมื่อพิจารณาถึงกำเนิดคนสกุลอภัยวงศ์แล้ว จะเห็นว่ากำเนิดของสกุลได้มีความ
 เกี่ยวพันกับประวัติศาสตร์ชาติไทยมานับเป็นเวลานาน คือตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
 พุทธเอกฟ้าพุทธาโลก ถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สกุลอภัยวงศ์จึง
 มีความผูกพันอย่างใกล้ชิดกับราชวงศ์จักรี และมีบทบาททางการเมืองควบคู่มากับราชวงศ์
 จักรีโดยตลอด นายควง อภัยวงศ์ กำเนิดจากตระกูลขุนนาง ซึ่งมีความใกล้ชิดกับพระมหากษัตริย์
 ชาติกำเนิดของนายควง อภัยวงศ์อยู่ในฐานะสูงในสังคมไทย ในเรื่องนี้ นายควง
 อภัยวงศ์จึงได้เคยถูกโจมตีว่าเป็น "พวกคักคินา" ซึ่งนายควง อภัยวงศ์ยอมรับว่า "เป็น
 ความจริง เพราะตระกูลอภัยวงศ์เป็นเจ้าพระยาถิ่นเมืองมาหลายชั่วอายุคน" การที่
 บรรพบุรุษของสกุลอภัยวงศ์ได้มีบทบาททางการเมืองและการบริหารควบคู่กับการปกครองของ
 พระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี มาเป็นระยะเวลายาวนานถึง ๕ รัชกาล ย่อมจะก่อให้เกิด

* ควง อภัยวงศ์, เรื่องเดิม, บทหน้า ๘

เกกจิโก๋สำนึกทางการเมือง เมื่อที่ปลุกฝังไขความนึกคิดของนายควง อภัยวงศ์ครั้งนั้นเข้าด้วยและ
 ความภาคภูมิใจในบทบาททางการเมืองของตระกูลนี้เองอาจจะเป็นพลังผลักดันให้นายควง
 อภัยวงศ์ก้าวเข้าสู่วงการเมืองโดยไม่รู้ตัว ประกอบกับแนวทางการศึกษาที่ได้รับจากตะวันตก
 ทำให้ความนึกคิดทางการเมืองถูกกระตุ้นยิ่งขึ้น แม้จะไม่ได้มุ่งหวังที่จะเป็นนักการเมือง แต่
 เมื่อก้าวเข้าสู่วงการเมืองแล้วก็ไม้อาจจะปลื้มตัวจากวงการเมืองนั้นเสียได้ทราบจนวาระ
 สิ้นสุดของชีวิต

สรุปความได้ว่า คุณสมบัติส่วนตัวของนายควง อภัยวงศ์ที่มีมาแต่กำเนิดคือ ชาติ
 ตระกูลสูง เป็นผลให้นายควง อภัยวงศ์มีโอกาสได้รับการศึกษาสูง จบการศึกษาจากต่าง
 ประเทศ และบทบาททางการเมืองตลอดจนชื่อเสียงของบรรพบุรุษสกุลอภัยวงศ์ ได้เป็น
 พื้นฐานสำคัญที่ช่วยสนับสนุนให้นายควง อภัยวงศ์ยืนหยัดในวงการเมืองได้มั่นคง ประกอบ
 กับคุณสมบัติพิเศษอีกประการหนึ่งคือ บุคลิกภาพความสามารถเฉพาะตัวซึ่งนับว่าเป็นผู้มีความ
 เฉลียวฉลาด มีปฏิภาณและไหวพริบ แก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าได้รวดเร็วเป็นผลให้ นายควง
 อภัยวงศ์ได้รับความนิยมนิยมชมชอบและความไว้วางใจจากเพื่อนนักการเมืองและจากประชาชน
 ทั่วไป ตลอดจนจนกระทั่งทางการเมืองที่เหมาะสมเอื้ออำนวยให้นายควง อภัยวงศ์ ก้าวขึ้นสู่
 ตำแหน่งสูงสุดทางการเมืองบริหารคือตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในครั้งแรก (๑ สิงหาคม ๒๔๘๗ -
 ๓๑ สิงหาคม ๒๔๘๘) และอีก ๓ ครั้งในโอกาสต่อมา นายควง อภัยวงศ์จึงได้กลายเป็นผู้
 มีบทบาททางการเมืองคนสำคัญคนหนึ่งควบคู่มากับการปกครองระบอบประชาธิปไตยของไทย
 และเป็นนักการเมืองที่ประชาชนให้ความสนับสนุนอย่างสม่ำเสมอ เห็นได้จากการได้รับ
 เลือกตั้งให้เป็นผู้แทนราษฎรจังหวัดพระนครในทุกสมัย

การศึกษาภายในประเทศ

เมื่อครอบครัวอภัยวงศ์มาพำนักอยู่ที่ปราจีนบุรีแล้ว นายควงได้เริ่มเรียนหนังสือ
 กับขุนอุทัยราชภักดี (บุญ บุญภักดี) ญาติทางฝ่ายมารดา ซึ่งมีศักดิ์เป็นลุง จนกระทั่งอายุได้
 ๕ ขวบ เจ้าคุณบิดาจึงส่งมาเรียนที่โรงเรียนวัดเทพศิรินทร์ในกรุงเทพฯ จนอายุได้ ๑๐
 ขวบ จึงย้ายไปเรียนที่โรงเรียนอัสสัมชัญ ในปี พ.ศ. ๒๔๔๔ ภายเจ้าคุณบิดาทั้งใจจะส่ง
 ไปศึกษาต่อในต่างประเทศ ที่โรงเรียนอัสสัมชัญนี้ นายควงเริ่มเรียนตั้งแต่ชั้นมูล ๓ จนสอบได้

ชั้น ๓ แผนกภาษาฝรั่งเศส ในปี พ.ศ. ๒๔๖๐ °

ก่อนหน้าที่นายควงจะเรียนสำเร็จจากโรงเรียนอัสสัมชัญ พวกพี่ ๆ ของนายควง ได้เดินทางไปศึกษาต่อในต่างประเทศแล้วคือไปประเทศอังกฤษ พวกพี่ ๆ รุ่นแรกนี้ได้แก่นายช่วง อภัยวงศ์ (พระยาอภัยวงศ์วรเศรษฐ์) ไปเรียนวิชาการบัญชีและธนาคาร นายทยอภัยวงศ์ เรียนวิชาวิศวกรรมช่างกล นายควงเตรียมตัวจะไปในรุ่นที่สอง แต่ก็เกิดสงครามโลกครั้งที่ ๑ เสียก่อน จึงเรียนอยู่ที่อัสสัมชัญต่อไปเพื่อรอเวลาจนสอบได้ชั้น ๓ แผนกภาษาฝรั่งเศส จึงได้เตรียมออกไปศึกษาต่อยังต่างประเทศ เจ้าคุณมิกาคังใจที่จะส่งลูกรุ่นที่สองไปศึกษายังประเทศฝรั่งเศสคงจะเห็นได้จากเตรียมให้เรียนภาษาฝรั่งเศส เหตุผลที่สำคัญคือพี่สาวคนใหญ่ของนายควง คือหม่อมเชื่อมได้เป็นชายาพระองค์เจ้าจรัญศักร์ กษัตริย์อัครราชทูตไทยประจำกรุงปารีส เจ้าคุณมิกาจึงหวังว่าจะได้ช่วยดูแลและช่วยเหลือน้อง ๆ บ้าง

การศึกษาในต่างประเทศ

เมื่อสงครามโลกครั้งที่ ๑ ยุติลง เรือเดินทะเลชื่อ มีเตา ของบริษัทเรือเดินทะเลชาวเคนมารก ได้นำทหารไทยที่ไปร่วมรบในสงครามจากยุโรปมาส่งยังกรุงเทพฯ และกำหนดจะเดินทางกลับในเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๔๖๒ เจ้าคุณมิกานายควง จึงฝากฝังนายควง รวมทั้งน้อง ๆ ไปกับพระยานุรีเนาวราช ซึ่งจะเดินทางไปรับตำแหน่งอัครราชทูตไทยประจำกรุงลอนดอน นายควงจึงเดินทางไปพร้อมกับน้อง ๆ โดยมีเรือมีเตา เมื่อวันที่ ๒๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๒

เมื่อนายควงกับน้อง ได้เดินทางถึงประเทศฝรั่งเศส หม่อมเชื่อมชายาอัครราชทูตได้จัดที่พักชั่วคราวไว้ในสถานทูต และระยะต่อมาได้ย้ายไปอยู่หอพักใกล้ ๆ กับสถานทูต นายควงพักอยู่ปารีสเพียง ๑ เดือนจึงไปเข้าเรียนภาษาฝรั่งเศสที่เมืองตูร์ส เพื่อเตรียมตัวเข้าโรงเรียน โดยได้อาศัยอยู่กับครอบครัวชาวฝรั่งเศส นายควงเรียนภาษา

° ควง อภัยวงศ์, เรื่องเดิม, หน้า ๘

ฝรั่งเศสเตรียมตัวอยู่ถึง ๔ ปี

ใน พ.ศ. ๒๔๖๗ นายควงไค่เลือกเรียนสาขาวิศวกรรมโยธาในมหาวิทยาลัย Central Lyonnaise ในเมือง Lyon ทั้ง ๆ ที่เจ้าคุณบิดาทั้งใจให้นายควงเรียนกฎหมายและพีเชยคือ พระองค์เจ้าจรัญศักดิ์ กฤษดากร อัครราชทูตสนับสุนนให้เรียนช่างก่อสร้าง นายควงเรียนสำเร็จใน พ.ศ. ๒๔๗๐ ต่อจากนั้นก็เข้าฝึกงานในโรงงานต่าง ๆ เช่น โรงงานบริษัทโคเค กูวานรถไฟสายใต้ที่บริษัทรถไฟ พี แอล เอ็ม และเข้าฝึกงานในโรงงานใหญ่ตามหัวเมืองต่าง ๆ รวมทั้งงานในโรงงานอุตสาหกรรมอีกด้วยแล้วจึงเดินทางกลับประเทศไทย

ชีวิตในต่างประเทศ : การพบกับนักเรียนไทยในฝรั่งเศส

นายควงศึกษาอยู่ในประเทศฝรั่งเศสได้ประมาณ ๒ - ๓ ปี เวลาหยุดเทอม นายควงมักจะเดินทางเข้ามายังกรุงปารีส นายควงได้รู้จักกับนักเรียนทุนรัฐบาลไทย ซึ่งได้ทุนมาเรียนกฎหมายที่มหาวิทยาลัยปารีส คือนายปรีดี พนมยงค์ เมื่อพบกันที่สถานทูตนั้น นายปรีดีเพิ่งเดินทางมาจากเมืองไทยไม่นานนัก และโอกาสต่อมานายควงก็ได้พบกับ ร้อยโทแปลก ชิตตะสังคะ นักเรียนทุนรัฐบาล ซึ่งมาเรียนวิชาทหารที่โรงเรียนฝึกหัดปืนใหญ่ ฟองแตนโบลร์ ต่อมาได้กลายเป็นเพื่อนสนิทสนมกัน และบุคคลทั้ง ๒ นี้จะเป็นคนสำคัญยิ่งในคณะผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ นอกจากบุคคลซึ่งจะมีความสำคัญในเวลาต่อมา ๒ คนนี้แล้ว นายควงก็มีเพื่อนนักเรียนไทยในฝรั่งเศสอีกหลายคนสนิทสนมกัน เช่น นายชม จารุรัตน์ (หลวงศกธรรมบดี) นายเอนก ศาสตร์ราชย์ เป็นต้น เวลาโรงเรียนปิดเทอม นายควงจะเดินทางเข้ามายังกรุงปารีส และมาพักอยู่กับนายปรีดี พนมยงค์ หรือนายชม จารุรัตน์ ซึ่งมีห้องพักอยู่ใกล้กันใน Quartier Latin

ต่อมานายควง อภัยวงศ์ได้มีโอกาสพบกับนักเรียนไทยคนอื่น ๆ มากขึ้น เช่น นายประยูร ภมรมนตรี นายแนม พหลโยธิน นายทวี บุญยเกษตร รวมทั้ง ร้อยตรีสินธุ์ กมล-

นาวิน ซึ่งได้เดินทางออกจากประเทศไทยพร้อมกับนายควง อภัยวงศ์ โดยเรือมีเตา แต่ได้แยกไปเรียนที่โรงเรียนนายทหารเรือที่ประเทศเคนมารค

ความคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการปกครองของนักเรียนไทย

ในระหว่างการศึกษา บรรดานักเรียนไทยจากเมืองต่าง ๆ ในฝรั่งเศสและนอกประเทศฝรั่งเศสมักจะเดินทางเข้ามายังกรุงปารีส จึงมีโอกาสได้พบปะทำความรู้จักกัน และได้พูดคุยถึงเรื่องราวต่าง ๆ ที่แต่ละคนได้พบเห็นในต่างประเทศ รวมความถึงความคิดเห็นเกี่ยวกับการปกครองบ้านเมืองในแต่ละประเทศที่นักเรียนแต่ละคนได้ศึกษาอยู่ ทำให้เกิดความคิดเปรียบเทียบกับการปกครองของประเทศไทย ต้องการจะให้ประชาชนชาวไทยได้มีส่วนในการปกครองประเทศบ้าง คือการมีสภาผู้แทนราษฎร แต่ยังคงมีพระมหากษัตริย์เป็นสถาบันสูงสุดของประเทศเช่นเดียวกับประเทศอังกฤษ เพื่อว่าพระมหากษัตริย์จะได้ทรงปกครองประเทศโดยมีตองฟิง เลียง เสนาบดีที่เป็นเชื้อพระวงศ์ แต่เพียงกุ่ม เคียวคังที่เป็นอยู่ในขณะนั้น บุคคลที่ เป็นผู้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการปกครองด้วยความสนใจเป็นพิเศษ คือนายปรีดี พนมยงค์ ประกอบกับนายปรีดี พนมยงค์ได้รับฟังคำบอกเล่าจากนายประยูร ภมรมนตรี ซึ่งเดินทางมายังกรุงปารีสในปี พ.ศ. ๒๔๖๓ ได้เล่าถึงความเลื่อมใสของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช รวมทั้งเสียงเรียกร้องของราษฎรที่ต้องการให้เปลี่ยนแปลงระบบการปกครอง นับเป็นความคิดที่คล้ายคลึงกับแนวความคิดที่นักเรียนไทยในต่างประเทศกำลังให้ความสนใจกันอยู่แล้ว การพบปะเจรจากันในเรื่องการเมืองการปกครอง จึงได้รับความสนใจมากยิ่งขึ้น จากการศึกษาของนายควง อภัยวงศ์ได้ศึกษาอยู่ในประเทศที่เคยมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองดังเช่นฝรั่งเศส อาจมีส่วนให้นายควงได้รับแนวความคิดเกี่ยวกับเรื่องการเมืองการปกครองมาบ้างไม่มากนักน้อยตลอดจนการพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่าง ๆ ทางการเมืองของนักเรียนไทย ย่อมจะเป็นผลให้นายควงได้รับอิทธิพลทางด้านความคิดแนวการเมืองยังอยู่ในจิตใจที่ละเอียดละน้อยอย่างคาดไม่ถึงได้

ต่อมาเกิดข้อพิพาทระหว่างนักเรียนไทยในฝรั่งเศสกับอัครราชทูตไทย พระองค์เจ้า จรูญศักดิ์ กฤษดากร เกี่ยวกับเรื่องเงินค่ากินอยู่ที่มีความแตกต่างกันระหว่างนักเรียนไทยในอังกฤษและนักเรียนไทยในฝรั่งเศส เนื่องจากอัตราแลกเปลี่ยนเงินตราไทยอยู่ใน

อัตราเดียวกัน แต่เมื่อแลกเปลี่ยนภายในประเทศที่คนพำนักอยู่จะแลกได้ในอัตราที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะในประเทศฝรั่งเศส ค่าเงินลคค่าแต่เดิมอัตราแลกเปลี่ยน ๑ ปอนด์ เท่ากับ ๒๐ - ๓๐ แฟรังก์ แต่เมื่อเงินลคค่า ๑ ปอนด์มีค่าถึง ๑๕๐ - ๑๗๐ แฟรังก์ เหตุที่ค่าเงินลคค่า ทำให้ค่าครองชีพสูงขึ้น นักเรียนไทยในฝรั่งเศสจึงทำหนังสือร้องเรียนไปยังสถานทูต ขอให้จ่ายเงินค่าใช้จ่ายเป็นเงินปอนด์ (เช่นเดียวกับที่ข้าราชการสถานทูตได้รับ) และขอให้พิจารณาเพิ่มค่าใช้จ่ายให้เพียงพอแก่การครองชีพของนักเรียนไทยในฝรั่งเศส นายปรีดี พนมยงค์ ประธานนักเรียนเป็นผู้นำเสนอหนังสือต่ออัครราชทูตไทย ผลปรากฏว่าอัครราชทูตไม่พอใจนักเรียนไทยที่ร่วมกันเสนอคำร้องโดยลงความเห็นว่า นักเรียนไทยเหล่านี้ "หัวเป็นชาวตะวันตก" ความขัดแย้งระหว่างอัครราชทูตและนักเรียนไทยก่อให้เกิดความบาดหมางใจกัน

ความไม่พอใจในข้อขัดแย้งกับท่านอัครราชทูต ความคิดที่ต้องการจะให้ประเทศไทยมีการปกครองระบอบใหม่จึงถูกเร่งให้เร็วขึ้น นายปรีดี พนมยงค์และเพื่อน เช่น ร้อยโท แผลก ชิตตะสังคะ (จอมพล ป. พิบูลสงคราม) ร้อยตรี ทศนิยม นิยมศึก ร้อยโท ประยูร ภมรมนตรี ฯลฯ ได้ร่วมกันวางแผนเพื่อชักชวนนักเรียนไทยทั่วไปให้เกิดความรู้สึกที่ต้องการจะเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองสมบูรณาญาสิทธิราช ดังได้เล่าเหตุการณ์ตอนนี้อย่าง

โอกาสการประชุมประจำปี พ.ศ. ๒๔๖๘ (๑๙๒๕) ของสมาคมนักเรียนไทยในฝรั่งเศส ซึ่งนายปรีดี เป็นประธานนักเรียน [นายควง อภัยวงศ์ มีตำแหน่งเป็นกรรมการ และ ปฎิคมของสมาคม - ผู้เขียน] ได้จัดขึ้น ณ คลุหาสน์ใหญ่ที่ตำบล Chatrettes เป็นเวลา ๑๕ วัน รายการที่จัดขึ้นมีทั้งกีฬาแทบทุกชนิด รวมทั้งยิงเป้า เพื่อเป็นพื้นฐานแห่งการฝึกทางอาวุธ การแสดงปาฐกถาในเหตุการณ์ระหว่างประเทศและเหตุการณ์ภายในประเทศ การโต้วาที และแสดงละคร *

นอกจากความขัดแย้งเรื่องเงินค่าใช้จ่ายของนักเรียนไทย ต่อมาก็ได้เกิดความขัดแย้งขึ้นอีกคราวหนึ่ง คือเกี่ยวกับเรื่องการประชุมนักเรียนภาคพื้นยุโรปในประเทศอังกฤษ

* ปรีดี พนมยงค์ "บางเรื่องเกี่ยวกับการก่อตั้งคณะราษฎรและระบบประชาธิปไตย" อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ร้อยโท อุก นิคยสุทธิ (๒๐ เมษายน ๒๕๑๗), หน้า ๑๐๖

นักเรียนไทยในฝรั่งเศสได้รับค่าเฉลี่ยให้ไปร่วมประชุม แต่เนื่องจากพระองค์เจ้าจรรยา ไม่พอใจเป็นส่วนตัวกับพระยาภรตราชา^๑ ผู้ดูแลนักเรียนไทยในอังกฤษ จึงปฏิเสธมิให้นักเรียนไทยในฝรั่งเศสไปร่วมประชุม อัครราชทูตสั่งห้ามออกวีซ่าและพาสปอร์ตนักเรียนไทยในประเทศฝรั่งเศสได้เรียกประชุมและลงมติว่าคำสั่งของอัครราชทูตไม่ชอบด้วยเหตุผล และมอบหมายให้นายประยูร เป็นตัวแทนนักเรียนไทยในประเทศฝรั่งเศส เป็นผู้เดินทางไปร่วมประชุมที่อังกฤษ โดยร่วมกันเรียกรอเงินค่าเดินทางและค่าที่พักให้ให้นายประยูร เดินทางไปเบลเยียมก่อน แล้วขอวีซ่าจากเบลเยียมเข้าประเทศอังกฤษ การกระทำครั้งนี้ เท่ากับเป็นการท้าทายลงคืออำนาจอัครราชทูตซึ่งมีหน้าที่เป็นผู้ดูแลปกครองนักเรียนไทยด้วย อัครราชทูตจึงแจ้งให้ตำรวจฝรั่งเศสตรวจค้นบ้านพักของนักเรียนไทยผู้เป็นต้นคิด และฝึกไต่ในทางการเมืองโดยมีข้อกล่าวหาว่า เป็นคอมมิวนิสต์ ซึ่งนักเรียนไทยคนอื่น ๆ ก็ถูกกล่าวหาด้วย แม้แต่นายคองเอง และจากการตรวจค้นของเจ้าหน้าที่ตำรวจฝรั่งเศสก็ไม่ปรากฏหลักฐานอะไร พร้อมกันนั้นอัครราชทูตได้แจ้งความกราบทูลมายังพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๗ ขอให้เรียกตัวนายปรีดีกลับเมืองไทย เพราะ "นายปรีดีเป็นหัวหน้าชักนำนักเรียนไทยชักคำสั่งทูต เป็นหัวหน้าสหบาล (Syndicate) นักเรียนไทย ฝึกไต่ในระบอบประชาธิปไตยอันจะเป็นภัยต่อพระราชบัลลังก์" ซึ่งนายปรีดีก็ได้โทรเลขแจ้งความกราบบังคมทูลมาเช่นกัน และถวายฎีกาต่อรัชกาลที่ ๗ หลังจากรัชกาลที่ ๗ ทรงพิจารณาเรื่องราวทั้งหมดระหว่างอัครราชทูตและสมาคมนักเรียนไทยในฝรั่งเศสแล้ว จึงทรงมีพระบรมราชวินิจฉัย โดยผ่านทางพระองค์เจ้าไตรทศประพันธ์ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ ให้ยกเลิกสมาคมนักเรียนไทยในฝรั่งเศสเสีย ถ้าจะยังคงมีต่อไปก็ต้องกำหนดข้อบังคับขึ้นใหม่ ส่วนเรื่องเงินเดือนรัชกาลที่ ๗ กำลังขอคำอธิบายจากอัครราชทูต คือ พระองค์เจ้าจรรยาอยู่^๒ และกรณีที่มาของนายปรีดี ได้ทูลเกล้าถวายฎีกาต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๗ ให้เลื่อนเวลาเรียกตัวนายปรีดีกลับประเทศไทยจนกว่านายปรีดีได้สอบไล่

^๑ มล. ทศพิช อัครเสนา อนุชยา

^๒ ปรีดี พนมยงค์, เรื่องเดิม, หน้า ๑๑๐ - ๑๑๑

ปรัชญาของบัณฑิตทางกฎหมายเสร็จเรียบร้อยแล้ว ได้ทรงกรุณาพระราชทานให้คำปรึกษาแก่นักเรียนโดยมีเงื่อนไขว่า นายปรีดีจะต้องเขียนคำขอขมาเป็นลายลักษณ์อักษรต่ออัครราชทูตเกี่ยวกับเรื่องราวทั้งหมด

ความขัดแย้งระหว่างอัครราชทูตกับนักเรียนไทย ทำให้นักเรียนไทยร่วมกันแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการมีสภาผู้แทนราษฎร และการปกครองระบอบใหม่มากขึ้นอีก^๒ ถึงนายควงได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า

เราเห็นว่าพระองค์เจ้าจรูญฯ ไม่มีทางที่จะอยู่รวมโลกกับพวกเราได้แล้ว และที่ร้ายที่สุดเราลงความเห็นกันว่าพระองค์เจ้าจรูญฯ เป็นเจาที่คิดทำลายล้างพวกเราสามัญความรู้สึกของเราที่มีต่อพระองค์เจ้าจรูญฯ จึงเป็นความรู้สึกที่จะต้องทำลายล้างกันต่อไป... ทำให้ความคิดที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครองเร็วขึ้น^๓

จากเหตุการณ์ตอนนี้แสดงให้เห็นว่า ความคิดที่ต้องการจะให้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองซึ่งมีอยู่แล้วมาถูกกระตุ้นด้วยเรื่องข้อพิพาทระหว่างนักเรียนไทยกับอัครราชทูต ทำให้ความคิดที่จะทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองถูกเร่งยิ่งขึ้น เพราะกลายเป็นความเคียดแค้นถึงขนาดคิดทำลายล้าง เหตุนี้ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พวกเชื้อพระวงศ์ได้ถูกกวาดล้าง เพราะส่วนหนึ่งของบุคคลกลุ่มนี้เป็นภาพแฝงของท่านจรูญ ถึงนายควงกล่าวว่า

...อยากจะดูหน้าหน้าพระองค์จรูญฯ นักว่าจะมีอำนาจมาทรมานไปสักแค่ไหน และเจ้าองค์แรกที่ควรจะนำตัวขึ้นศาลทหารก็ควรจะเป็นเจ้าจรูญนี่ละ...^๔

นายปรีดี พนมยงค์ ไครรวบรวมเพื่อนที่ไว้วางใจได้กลุ่มแรกขึ้น เรียกคณะนี้ว่า

^๑ คำแปลสำเนาโทรเลขจากเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ ถึงอัครราชทูตสยามที่ปารีส ลงวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๔๖๔

^๒ ควง อภัยวงศ์, ชีวิตของข้าพเจ้า, หน้า ๖๒

^๓ ควง อภัยวงศ์, การต่อสู้ของข้าพเจ้า, หน้า ๑๒

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕

"คณะราษฎร" เปิดประชุมเป็นทางการครั้งแรกเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๐ (๑๙๒๖)

ณ หอพักแห่งหนึ่งซึ่งตั้งอยู่ที่ Rue de Sommerard มีผู้ร่วมประชุมด้วยกัน ๗ คน คือ

- ๑. รอยโท ประยูร ภมรมนตรี
- ๒. รอยโท แปลก ชีตตะสังคะ
- ๓. รอยตรี ทศนัย นิยมศึก
- ๔. นายควี ลพานุกรม
- ๕. หลวงสิริราชไมตรี (จรูญ สิงหเสนี)
- ๖. นายแนบ พหลโยธิน
- ๗. นายปรีดี พนมยงค์

ที่ประชุมลงมติให้นายปรีดี พนมยงค์ เป็นประธานและเป็นหัวหน้าคณะราษฎร จนกว่าจะมีบุคคลที่เหมาะสมในเวลาต่อมา การประชุมครั้งแรกนี้ดำเนินไปเป็นเวลาประมาณ ๕ วัน บุคคลทั้ง ๗ ที่กล่าวนามมาถือว่าเป็นกรรมการกลางของคณะราษฎร แต่ละคนทำหน้าที่เป็นหัวหน้าสายัคคเลือกผู้ที่ไว้วางใจได้ตามระเบียบที่กำหนดไว้ เป็นสมาชิกคณะราษฎร โดยการพิจารณาตัวบุคคลแล้วนำมาเสนอขอความเห็นจากกรรมการกลางของคณะราษฎร เมื่อกรรมการกลางลงมติเป็นเอกฉันท์ บุคคลผู้นั้นจึงจะได้เป็นสมาชิกคณะราษฎร การทำการคัดเลือกบุคคลนี้เป็นภาระกระทำที่ใช้วิธีเข้มงวด เพราะหากความคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการปกครองแพร่ไปยังบุคคลที่มีได้เห็นชอบด้วย ย่อมเป็นอันตรายต่อคณะราษฎร และอาจทำให้การเปลี่ยนแปลงการปกครองล้มเหลวลงเสียก่อน

ต่อมาได้เพิ่มผู้ร่วมคิดขึ้นอีก ๔ ท่าน คือ^๒

^๑ ปรีดี พนมยงค์, เรื่องเดิม, หน้า ๕๓

^๒ พลโทประยูร ภมรมนตรี, การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ บันทึกนักปฏิวัติไทย รวบรวมโดยวิชัย บำรุงฤทธิ์ (พระนคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๑๗), หน้า ๗๐

- ๑. ร้อยเอก สิ้นธุ์ กมลนาวัน
- ๒. นายควง อภัยวงศ์
- ๓. นายทวี บุญยเกษตร
- ๔. คร.ประจวบ มุนนาค
- ๕. มล.อุคม สนิทวงศ์
- ๖. มล.กรี เคชาติวงศ์
- ๗. นายบรรจง ศรีจรรยา
- ๘. พันเอก พระยาทรงสุรเดช

จะเห็นได้ว่าแม่นายควงจะเป็นเพื่อนสนิทกับนายปรีดี และ ร้อยโทแปลกซึ่งอยู่ใน
 ฝรั่งเศสด้วยกัน ก็ได้ถูกทาบถามถึงความรู้สึกเกี่ยวกับระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญา
 สิทธิราช แต่มิได้รับการเชิญชวนเข้าร่วมคณะราษฎรในทันที แม้จะได้รับทราบว่านายควง
 มีความไม่พอใจระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชเช่นเดียวกัน การดำเนินการหาพรรคพวกเพิ่มเติม
 ของคณะผู้ก่อการ ได้ทำการชักชวนเพื่อนที่เคยได้สนทนาแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการเมือง
 การปกครอง โดยไม่เจาะจงแต่นักศึกษาที่อยู่ในฝรั่งเศสแต่เพียงแห่งเดียว แต่จะเห็นได้
 ว่าไม่ปรากฏชื่อนายควง อภัยวงศ์ อยู่ในคณะราษฎรชุดแรก ทั้ง ๆ ที่นายควง อภัยวงศ์ เป็น
 เพื่อนสนิทกับนายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าคณะราษฎร และ ร้อยโท แปลก ชิตตะสังคะ เหตุผล
 ก็คือนายควงไม่ได้รับความไว้วางใจจากคณะผู้ก่อการชุดแรกอย่างเต็มที่ เนื่องจากนายควง
 เป็นผู้มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับอัครราชทูตไทยประจำกรุงปารีส ด้วยที่สาวตางมารดาของ
 นายควง คือหม่อมเชื่อม เป็นชายาของท่านอัครราชทูตพระองค์เจ้าจรรยาพิทักษ์^๑ และนายควง
 ก็ยังมีความผูกพันกับราชวงศ์จักรี โดยพระนางสุวัทนา พระชายาในรัชกาลที่ ๖ มีศักดิ์เป็น
 หลานของนายควงนอกจากนั้นบรรพบุรุษของนายควง เป็นตระกูลขุนนางเก่าแก่รับราชการควบ
 คู่มากับการปกครองของราชวงศ์จักรีสืบต่อมาถึง ๕ รัชกาล เท่ากับ นายควง เป็น

^๑ นักเรียนไทยในฝรั่งเศสมีความคิดว่า พระองค์เจ้าจรรยาพิทักษ์ เป็นตัวแทนของระบอบ
 สมบูรณาญาสิทธิราช ในต่างประเทศ

"พวกเจ้า" โดยแท้ ความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับพระมหากษัตริย์ของนายควงยีนยันไค หลังจาก เหตุการณ์เปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว คณะผู้ก่อการไคเข้าถวายบังคมรัชกาลที่ ๗ เพื่อขอ พระราชทานอภัย รัชกาลที่ ๗ ไคทรงแสดงความคุ้นเคยกับนายควงโดยตรัสล่อว่า "อ้าว ตาควงแกเอากับเขาค่ายหรือ" *

ในเรื่องที่เกี่ยวกับแนวความคิดทางการปกครอง ร้อยโท ประยูร ภมรมนตรี ไค เคยสอบถามจากนายควง ซึ่งก็ได้รับทราบความเห็นว่ามีควมพอใจการปกครองแบบประเทศ อังกฤษ คือการปกครองระบอบประชาธิปไตยซึ่งมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ร้อยโทประยูร ภมรมนตรีทราบความคิดของนายควง เช่นนี้แล้วจึงชักชวนให้นายควงเข้าเป็น "ผู้ร่วมคิด" ใน คณะราษฎรด้วย จึงปรากฏชื่อนายควงในกลุ่มผู้ร่วมคิด ๘ คนหลัง

เกี่ยวกับเรื่องนายควงไคเข้าร่วมคณะราษฎรตั้งแต่อายุยี่สิบ เศษ หรือเพิ่งเข้าร่วม คณะราษฎรเมื่อใกล้วันเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้น จากบันทึกของพลโทประยูร ภมรมนตรี ยีนยันไคว่า นายควง เป็นบุคคลคณะราษฎรกลุ่มที่ ๒ รองจาก ๗ คนแรกที่เริ่มการประชุมและ ก่อตั้งคณะราษฎร ในเรื่องนี้ไคมีความแตกต่างไปจากข้อเขียนของนายปรีดี กล่าวคือ นายปรีดีไคแสดงความเห็นไคว่า ^๒

บางคนหรือหลายคนเข้าใจผิดไปเองว่า นายควงร่วมคณะราษฎรตั้งแต่ศึกษาอยู่ที่ปารีส เพราะคิดว่าเมื่อเป็นเพื่อนคาวกันแล้ว ก็รวมคิดการ เมืองทุกคน ซึ่งไม่ถูกต้อง... ในการที่จะชวนเพื่อนคนใดมารวมงานอภิวัตน์นั้น ผู้ริเริ่มก่อตั้งคณะราษฎรไควางข้อ กำหนดไว้เคร่งครัด ที่ไปพิจารณาเพียงแค่ว่าเป็นเพื่อนเที่ยวเพื่อนกินกวยกันเท่านั้น คือ ต้องดูแลแต่ละคนว่ามีความเสียสละเพื่อชาติไคจริงจังหรือไม่ และรักษาความลับได้

* ควง อภัยวงศ์, เรื่องราวของนายควง อภัยวงศ์, (พระนคร : โรงพิมพ์ไทยสัมพันธ์, ๒๕๑๑), หน้า ๕๐

๒ ปรีดี พนมยงค์ "ความเป็นไปภายในคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์" คำปราศรัย สุนทรพจน์บาง เรื่องของนายปรีดี พนมยงค์ และบาง เรื่องเกี่ยวกับขบวนการเสรีไทย, (พระนคร : โรงพิมพ์สหประชาพาณิชย์, ๒๕๑๗), หน้า ๗๖

หรือไม่ แม่ข้าพเจ้าสนับสนุนนายคอง แต่ผู้ริเริ่มหลายคนเห็นว่านายคองผูกเกินเลยไป
เกรงจะรักษาความลับไว้ได้ไม่นาน ฉะนั้นจึงชวนนายคอง เมื่อใกล้จะทำการยี่กว่านาจ
และให้ช่วยอยู่ยามบางคราว...

ข้อเขียนของนายปรีดี ดังกล่าวข้างต้นเป็นข้อเขียนหลังจากที่นายปรีดีและนายคอง
ได้แตกแยกความคิดเห็นและกลายเป็นฝ่ายตรงข้ามทางการเมืองกันแล้ว จึงมีข้อความที่ผิด
แปลกไปจากบันทึกของพลโทประยูร ภมรมนตรี นายคองเองก็ได้ยืนยันว่าตนได้เข้าร่วมคณะ
ราษฎรตั้งแต่อยู่ในประเทศฝรั่งเศส ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่าแม้จะเป็นการเข้าร่วมในฐานะผู้
ร่วมคิดแต่ก็ไม่อาจปฏิเสธได้ว่านายคองมีอิทธิพลของคณะราษฎร ดังนายคองกล่าวไว้ว่า

... เป็นอันว่าพวกเราตกลงกันในหลักการใหญ่ เรียกร้อยที่ปารีสว่าจะต้องลุกขึ้นทำการ
ปฏิวัติ แต่ในรายละเอียดที่เราจะเอาใครมาเป็นหัวหน้า และจะจัดจูงพวกทหารบก
ทหารเรือเขามารวมควยอย่างไร เป็นเรื่องที่เราจะต้องมาตกลงกันในเมืองไทย...

อย่างไรก็ตามแม้จะมีโอกาสได้ร่วมคิด แต่ความสัมพันธ์อันใกล้ชิดของนายคองกับ
"พวกเจ้า" เป็นเหตุให้นายคองถูกกันออกไปจากกลุ่มผู้ก่อการโดยปริยาย การคบคิดของ
นักเรียนไทยในฝรั่งเศสและอื่น ๆ นายคองทราบดี แต่ไม่มีโอกาสทราบถึงรายละเอียดของ
แผนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และอาจกล่าวได้ว่างานที่นายคองไม่ได้ทำตนเป็นอุปสรรค
ขัดขวางการรวมตัวของคณะราษฎร และไม่ได้แจ้งข่าวการเคลื่อนไหวของนักเรียนไทยให้
พระองค์เจ้าจรัญทราบ แสดงให้เห็นการสนับสนุนของนายคองอย่างเต็มที่ ทั้ง ๆ ที่พอจะ
คาดการณได้ว่าฐานะทางสังคมของตนทำให้ไม่ได้รับความไว้วางใจเท่าที่ควร ดูเหมือนกับ
ว่านายคองพอใจที่จะรับทราบเรื่องราวเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการปกครองในขอบเขตที่
คณะผู้ก่อการต้องการให้ทราบ นายคองจึงมิได้แสดงความอยากรู้อยากเห็นในเรื่องนี้จนออก
นอกหน้า เพียงแต่ร่วมแสดงความคิดเห็นด้วยเมื่อผู้ก่อการ เปิดโอกาสให้ร่วมประชุมเท่านั้น
คณะผู้ก่อการจึงมีความคิดว่านายคองมิได้ทำตนเป็นภัยต่อคณะผู้ก่อการแต่อย่างใด ดังนั้นเมื่อ
กลับมายังเมืองไทยแล้ว คณะผู้ก่อการจึงยังคงให้นายคองได้มีโอกาสรับทราบถึงการดำเนิน

* คอง อภัยวงศ์ การต่อสู้ของข้าพเจ้า, หน้า ๑๕

งานเกี่ยวกับการปฏิวัติบ้าง เป็นครั้งคราว แต่เป็นการทราบอย่างผิวเผินไม่ลึกซึ้ง เพราะผู้ก่อการบางคนไม่แน่ใจในตัวนายคองว่าจะสนับสนุนคณะราษฎรด้วยความจริงใจตลอดไปหรือไม่ การเปลี่ยนแปลงการปกครองครั้งนี้เป็นงานใหญ่และต้องอาศัยความรอบคอบเพื่อความสำเร็จ สิ่งใดเป็นอันตรายและไม่น่าไว้วางใจสำหรับคณะราษฎร จึงต้องพิจารณาใคร่ครวญกันเป็นพิเศษ ฐานะทางสังคมและอุปนิสัยของนายคองทำให้คณะราษฎรต้องจำกัดขอบเขตการรับทราบของนายคองไว้ตามความเหมาะสม

การเข้ารับราชการ

เมื่อกลับมาถึงประเทศไทยแล้ว นายคองได้พยายามหางานทำ โดยขอร้องพระยาราชเสนา ผู้ซึ่งเคยรับราชการกับเจ้าคุณบิคาที่มณฑลบูรพาให้ช่วยฝากงานให้ ขณะเดียวกันนั้น ก็ได้ขอเข้าเฝ้าเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต ซึ่งทรงคุ้นเคยกับบิคาเพื่อขอร้องงานทำ แต่ก็มิได้ทรงโปรดแต่ประการใด เมื่อยังไม่สามารถจะไถ่งาน นายคอง จึงพยายามติดต่อผู้อื่นอีกต่อไป และในที่สุดจึงได้รับความช่วยเหลือจากเจ้าพระยาวงษาอนุประพันธ์ เสนาบดีกระทรวงพาณิชย์และคมนาคมฝากฝังกับพระยาประทีปกมลศาสตร์ อธิบดีกรมไปรษณีย์โทรเลข ให้เข้ารับตำแหน่งนายช่างผู้ช่วยโทกองช่างโทรเลข ต่อมาแม่เจ้าฟ้าสมเด็จกรมพระนครสวรรค์ทรงรับสั่งให้นายคองไปรับราชการในกรมนคราทร แต่นายคองก็มิได้ย้ายงาน ยังคงรับราชการอยู่กรมไปรษณีย์โทรเลขต่อไป

คณะผู้ก่อการดำเนินการ เพื่อเตรียมการปฏิวัติ

เมื่อนักเรียนไทยที่เคยร่วมแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการเมืองการปกครองครั้งยังอยู่ในต่างประเทศได้เดินทางกลับมาถึงเมืองไทย ต่างก็ได้เข้ารับราชการในกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ แต่การพบปะเพื่อสนทนาเกี่ยวกับการเมืองการปกครองยังคงกระทำสืบต่อมาระหว่าง พ.ศ. ๒๔๗๓ - ๒๔๗๔ โดยนายปรีดีเป็นผู้นำ^๑ ในช่วงระยะนี้เอง เกิดเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก รัฐบาลในรัชกาลที่ ๗ ต้องรับภาระจ่ายเงินเดือนข้าราชการซึ่งมีจำนวนมากและเนื่องจากรายจ่ายของแผ่นดินได้สูงมากในรัชกาลที่ ๖ จึงเป็นภาระของรัชกาลที่ ๗ ที่ต้องรับสถานการณ์ทางการเงินที่ทรุดหนัก ทำให้รัชกาลที่ ๗ ต้องลดข้าราชการทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน เพื่อแบ่งเบาภาระทางการเงินที่รัฐบาลประสบอยู่และ

^๑ คอง อภัยวงศ์, การต่อสู้ของชาวเรา, หน้า ๑๕.

ผลจากการนี้ทำให้พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าวรวงศ์เธอทรงยืนโบลออกจากตำแหน่ง
เสนาบดีกระทรวงกลาโหมด้วยเรื่องขึ้นเงินเดือนทหาร จึงเกิดข่าวลือโดยทั่วไปว่าพระองค์
เจ้าวรวงศ์เธอจะก่อการปฏิวัติ ความสนใจทางการเมืองของเจ้าหน้าที่
ตำรวจที่คอยสอดส่องเหตุการณ์ทั่วไปจึงเพิ่งเล็งไปที่พระองค์เจ้าวรวงศ์เธอ รวมทั้งประชาชน
ทั่วไปก็พากันสนใจในข่าวลือนั้น ขณะเดียวกันนั้นพวกคณะราษฎร ทั้งนายปรีดี ร้อยโทแปลก
และ ร้อยโท ประยูร ก็ได้พยายามวางแผนการปฏิวัติโดยเจรจาชักชวนนายทหารชั้นผู้ใหญ่ให้
เข้าร่วมกับคณะราษฎร เช่น พระยาพหลพลพยุหเสนา พระยาทรงสุรเดช พระยาฤทธิอัคเนย์
 เป็นต้น

หลังจากกลับมารับราชการกันแล้ว ทั้งนายปรีดีและร้อยโท แปลก ต่างก็ยังคงมี
ความสนิทสนมกับนายควง เช่นเดิม ความสนิทสนมระหว่างนายปรีดี กับนายควงซึ่งเป็นที่ทราบ
กันโดยทั่วไปว่าเป็นผู้ใกล้ชิดกับพระเจ้าอาช่วย เป็นเครื่องอำพรางการเคลื่อนไหวของคณะ
ราษฎรได้ประการหนึ่ง เพราะอาช่วยที่ไม่ถูกเพิ่งเล็งจากภายนอก ระหว่างที่นายปรีดี
ดำเนินการเตรียมวางแผนปฏิวัติ นายควงก็ยังคงปฏิบัติหน้าที่ราชการในกรมไปรษณีย์โทรเลข
และมีได้รับทราบรายละเอียดของการดำเนินการวางแผนนั้นแต่อย่างใด แม้จะมีการพบปะ
ไปมาหาสู่กันโดยปกติ ในการวางแผนการปฏิวัติครั้งหนึ่งซึ่งนายปรีดีและ ร้อยโท แปลก จะ
ร่วมปรึกษากับนายทหารชั้นผู้ใหญ่ ๒ ท่าน คือ พระยาทรงสุรเดชและพระยาพหลพลพยุหเสนา
นายควงได้รับการชักชวนให้ร่วมทางไปด้วย การพบปะครั้งนี้อำพรางความสงสัยโดยการจัด
ไปเที่ยวทางเรือ และโอกาสครั้งนี้เองที่ทำให้นายควงได้มีโอกาสทำความรู้จักกับนายทหาร
ชั้นผู้ใหญ่ทั้ง ๒ ท่าน จุดประสงค์ของนายปรีดี ในการจัดเที่ยวเรือครั้งนี้ก็เพื่อปรึกษาวาง
แผนการปฏิวัติว่าหากเป็นผลสำเร็จแล้วจะดำเนินการอย่างไรต่อไป ส่วนรายละเอียดใน
ระหว่างการเจรจาครั้งนี้นายควงไม่ได้มีโอกาสได้รับทราบ เพราะในระหว่างที่นายปรีดี
ร้อยโท แปลก ปรึกษากับพระยาพหลฯ และพระยาทรงฯ หากเป็นเรื่องไม่สมควรเปิดเผย
นายปรีดีจะกันนายควงออกจากวงสนทนาโดยให้ไปยิงนกเสียหลังวัด นายควงเล่าเหตุการณ์

๑ ควง อภัยวงศ์ ชีวิตของข้าพเจ้า, หน้า ๒๔

ในตอนนี้อย่างไรว่า "เขาไม่ได้ให้ผมทราบ ว่าเขาพูดถึงเรื่องอะไรผมก็ไม่รู้"^๑

พิจารณาแล้ว ดูเหมือนว่านายควงถูกใช้เป็นที่ "เครื่องกันชน" ระหว่าง "พวกเจ้า" กับนักเรียนที่จบการศึกษาจากต่างประเทศ และการที่นายปรีดียังคงเปิดโอกาสให้ "ได้เห็น" การพบปะระหว่างตนกับนายทหารชั้นผู้ใหญ่แห่งกองทัพ ก็เพราะนายปรีดีสนับสนุน นายควง อย่างเต็มที่ แต่ยังไม่อาจจะให้ใครทราบรายละเอียดของการเจรจาได้ ด้วยสมาชิกคณะราษฎรคนอื่น ๆ ไม่ไว้วางใจนายควง เหมือนกับนายปรีดี

เหตุผลของความจำเป็นที่จะต้องให้นายควง เข้าร่วมในการปฏิบัติด้วยก็คือความต้องการที่จะใช้ประโยชน์จากหน้าที่ราชการประจำของนายควง คืองานประจำในกรมไปรษณีย์โทรเลข นายควงได้รับทราบแผนการบางส่วนของกรปฏิบัติก็คือ เมื่อเป็นระยะเวลาใกล้วันปฏิบัติ^๒ รายละเอียดขั้นตอนของการปฏิบัติการในการปฏิบัติ นายควง ได้รับทราบอย่างละเอียดโดยเฉพาะส่วนที่เป็นหน้าที่ที่ตนได้รับมอบหมายคือ "การตัดสายโทรศัพท์" การร่วมประชุมกับคณะผู้ก่อการของนายควงก็เป็นเพียงการประชุมชี้แจงถึงรายละเอียดของวิธีการตัดสายโทรศัพท์อันเป็นงานในสายของนายควงโดยเฉพาะ เช่น การประชุมที่บ้าน ร้อยโท ประยูร ภมรมนตรี เพื่อให้ นายควง เป็นผู้ร่วมปรึกษากำหนดวิธีการตัดสายโทรศัพท์ ว่าจำเป็นจะต้องตัดสายที่ใดบ้าง และโดยวิธีอย่างไร ต้องการกำลังคนจำนวนเท่าใด การที่นายควงรับราชการอยู่ในกรมไปรษณีย์โทรเลข นายควงย่อมมีความรู้เกี่ยวกับรายละเอียดของกิจการต่าง ๆ และอุปกรณ์เครื่องมือต่าง ๆ ได้ดีกว่าผู้อื่น นายควงจึงได้เป็นผู้วางแผนการ เพื่อลงมือปฏิบัติในวันปฏิบัติ ตลอดจนกำหนดตัวบุคคลและสถานที่ที่จะทำการตัดสายเรื่องราวต่าง ๆ ที่ประชุมปรึกษากันจึงมีเพียงเท่านั้น นายควงได้ยอมรับในข้อนี้ว่า

ในการประชุมวางแผนปฏิบัติ ในตอนแรก ๆ ข้าพเจ้ามิได้มีโอกาสได้รู้เรื่องราวอะไรด้วยนัก นอกจากในส่วนที่เกี่ยวกับการไปรษณีย์อันเป็นหน้าที่ของข้าพเจ้าโดยเฉพาะ

^๑ ในที่เดียวกัน

^๒ ตามคำชี้แจงของนายปรีดี พนมยงค์ในเรื่อง "ความเป็นไปภายในคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์", หน้า ๒๑

๒๔

เช่น ถูกลูกศร โทศทัณฑ์ จะตกอย่างไร และโดยวิธีใด ซึ่งเป็นหน้าที่ของข้าพเจ้าที่จะต้อง
ของ เขารวมประชุมควย ๑

การบอกเล่าของนายควงทำให้ทราบวาทะของผู้ก่อการมิได้ให้นายควงรับรู้แผนการ
อะไรละเอียดมากนัก แม้แต่คำสั่งแบ่งสายงานและการลงมือปฏิบัติการ นายควงก็ไม่ทราบ
ว่าเป็นคำสั่งของผู้ใด เพราะไม่รู้แน่ชัดว่าใคร เป็นผู้ก่อการระดับหัวหน้าอย่างแท้จริงกันบ้าง ๒
แม้จะไม่ไว้วางใจนายควงอย่างเต็มที่ แต่คณะราษฎรก็มีความจำเป็นต้องให้นายควงร่วมใน
การปฏิบัติการ เพราะงานประจำในกรมไปรษณีย์โทรเลขซึ่งต้องใช้ในการปฏิวัติด้วย อย่างไรก็ตาม
ก็ตามคณะราษฎรก็ยังกักกันขอบเขตการรับทราบแผนการปฏิวัติ ดังเช่นครั้งหนึ่งได้มีการประชุม
ที่บ้านนายควง ระเบียบวาระการประชุมคือ พิจารณา "สมุคปกเหลือง" ของนายปรีดี ผู้ร่วม
ประชุมมีทั้งทหารเรือ ทหารบก และพลเรือน ขณะที่การประชุมกำลังดำเนินอยู่ในห้องอาหาร
บ้านของนายควง นายควงกลับต้องไปทำหน้าที่คอยคุต้นทางระวางระไวอยู่ห้องประชุม
บางครั้งการโต้เถียงได้รุนแรงขึ้น นายควงก็ได้เข้าไปเจรจาไกล่เกลี่ย และเป็นผู้แนะนำ
ให้นายปรีดีมอบ "สมุคปกเหลือง" ให้ ร้อยโท ประยูร ไปพิจารณาอีกครั้ง ๓ การประชุม
ครั้งนี้นายควงได้รับทราบว่าเพื่อพิจารณาสมุคปกเหลือง แต่รายละเอียดภายในสมุคปกเหลือง
ซึ่งที่ประชุมอภิปรายกัน นายควงก็ไม่อาจทราบได้ว่ามีอะไรบ้าง

การดำเนินการ เพื่อเตรียมการปฏิวัติได้ใกล้กำหนดปฏิวัติเข้ามาทุกที แต่จะปฏิบัติ
การในวันใดนั้น นายควงไม่อาจทราบกำหนดวันที่แน่นอนได้ แม้ว่าจะได้มีการประชุมรวม
มือกันเพื่อวางแผนในสายงานของตน นายควงเล่าเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า

ปัญหาที่ว่า จะลงมือปฏิวัติเมื่อใดวันไหนนั้น ที่ประชุมกลุ่มสำคัญนั้นยังปิดข้าพเจ้าอยู่
เพราะหวัหวัระแวงว่าข้าพเจ้าจะเก็บความลับไว้ไม่อยู่ เพราะข้าพเจ้ามีส่วนใกล้ชิด
อยู่กับพวกเจ้าเป็นส่วนมาก เช่นเดียวกับมิตรของข้าพเจ้าอีกคนหนึ่งคือ หลวงคหกรรรมบดี

๑ ควง อภัยวงศ์, การต่อสู้ของข้าพเจ้า, หน้า ๒๑

๒ ควง อภัยวงศ์, ชีวิตของข้าพเจ้า, หน้า ๖๕

๓ ควง อภัยวงศ์, การต่อสู้ของข้าพเจ้า, หน้า ๒๓

ก็มีส่วนรู้เรื่องราวน้อยเต็มที เพราะหลวงศกกรรรมบุก็ เป็นเลขานุการกรมพระกำแพงเพชร เสนาบดีกระทรวงพาณิชย์ และคุมมูคาอยู่ในขณะนั้น... เป็นอันว่าในการปฏิบัติคราวนั้น ชาวพเจ้ามีความรู้ และหน้าที่โดยเฉพะก็เพียงการคัดสายโทรศัพท์ตามจุดต่าง ๆ ในทันทีที่การปฏิบัติโคลงมือแล้ว ส่วนวันที่จะลงมือกันจริง ๆ จัง ๆ คงปล่อยให้ เป็นปริศนาที่ทิ้งไว้ให้ชาวพเจ้าขบคิดแค่นี้เถียว *

แผนการปฏิวัติยังคงดำเนินต่อไปจนถึงประมาณ พ.ศ. ๒๔๗๔ ขณะนั้นนายควงอภัยวงศ์ ได้รับยศเป็นรองอำมาตย์เอกและได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น "หลวงโกวิทอภัยวงศ์" ตำแหน่ง นายช่างผู้ช่วยฝ่ายโทรเลขของกรมไปรษณีย์จนกระทั่งในวันที่ ๒๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ เวลาประมาณ ๒๒.๐๐ น. ร้อยโท ประยูร ได้มาแจ้งแก่นายควงว่า "เราจะลงมือกันคืนนี้ละ ไปประชุมด่วน"^๒ นายควงจึงได้รับทราบในตอนนั้นเองว่ากำหนดการปฏิวัติในวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ ต่อจากนั้นสายงานของนายควงซึ่งทำหน้าที่คัดสายโทรศัพท์ จึงร่วมประชุมกันอีกครั้งหนึ่งที่บ้านของนายควงประกอบด้วย นายวิลาศ โอสถานนท์ ร้อยโท ประยูร ภมรมนตรี นายประจวบ บุนนาค หลวงนิเทศกลกิจ เรือโทจบบ ศิริไพบูลย์ นายประเสริฐ ศรีจรูญ นายการิม และนายทหารเรือยศเรือโท จำโท และพลทหารเรืออีก ๒ คน ตกลงกำหนดหน้าที่เพื่อลงมือปฏิบัติการ นายควงได้ขอให้ ร้อยโท ประยูร ภมรมนตรี จัดทหารมาร่วมปฏิบัติการด้วยจำนวน ๑๒ คน ด้วยความเกรงว่าอาจจะเกิดการปะทะกำลังกัน การประชุมดำเนินไปกว่าจะเรียบร้อยก็ตอนใกล้รุ่ง วันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ ซึ่งเป็นวันลงมือปฏิวัติ

บทบาทของนายควงในวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕

การปฏิวัติในวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้กำหนดการปฏิบัติการโดยแบ่งหน้าที่ออกเป็นหลายหน่วย แต่ละหน่วยทำงานสัมพันธ์กัน นายควงอยู่ในหน่วยที่ ๑ ซึ่งทำหน้าที่ทำลายการสื่อสารและการคมนาคมที่จำเป็น เช่น โทรศัพท์ โทรเลข ทั้งทางทหารและ

* เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔

๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔

๓ โปรดดูรายละเอียดใน เกียรติชัย พงษ์พาณิชย์, ปฏิวัติ ๒๔๗๕ (พระนคร:แพรวพินทยา, ๒๕๑๔)

พลเรือน การตัดสายโทรศัพท์ของทหารนั้นไม่ใช่หน้าที่ของหน่วยนายควง เพราะคณะผู้ก่อการ
ได้มอบให้ทหารบกเป็นผู้รับผิดชอบ

นายควงได้เริ่มบทบาทในวันปฏิวัติที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ ตั้งแต่เวลา ๔.๐๐ น.
โดยหน่วยที่ ๑ ของนายควงจะทำการยึดสถานีโทรศัพท์ โทรเลข ให้เสร็จสิ้นภายในเวลา
๕.๐๐ น. ตามคำสั่ง ซึ่งนายควงเล่าว่าไม่ทราบว่าเป็นคำสั่งของใคร และไม่ทราบว่าใคร
ได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่อะไรกันบ้าง^๑ สายงานของนายควงได้แบ่งการปฏิบัติการออก
เป็น ๒ กลุ่ม

กลุ่มที่ ๑ ประกอบด้วย นายควง อภัยวงศ์ ดร.ประจวบ บุนนาค มล.อุดม
สนิทวงศ์ นายวิลาศ โอสถานนท์ นายประเสริฐ นายบรรจง นายการิม โดยมีทหารเรือ
หนึ่งหมู่ในความควบคุมของ ร้อยเอกหลวงนิเทศน์กลการเป็นผู้คุมกัน

กลุ่มที่ ๑ จะทำการยึดสถานีโทรศัพท์กลางวัดเลียบ การปฏิบัติการนับว่ามีความ
สำคัญเป็นพิเศษ เพราะเมื่อได้ทำลายการติดต่อสั่งการแล้ว จะต้องทำให้เครื่องมือสื่อสาร
ต่าง ๆ กลับใช้งานได้เป็นปกติในระยะเวลาต่อมา^๒ (ไม่กี่ชั่วโมงข้างหน้า) เพราะถ้า
การปฏิวัติเป็นผลสำเร็จย่อมมีความจำเป็นที่จะต้องใช้ในราชการของคณะผู้เปลี่ยนแปลงการ
ปกครอง ร้อยโท ประยูร ภมรมนตรี ได้เขียนเล่าถึงเหตุการณ์การยึดโทรศัพท์กลางวัดเลียบ
ครั้งนี้ไว้ว่า

การเข้าทำลายสถานีโทรศัพท์นี้ได้มีการฝึกซ้อมกันมาหลายครั้งโดยนายควงกับข้าพเจ้า
(ร้อยโท ประยูร ภมรมนตรี) โศภิตคณะผู้ก่อการฯ ฝ่ายเทคนิค (สายงานของนายควง)
มี ดร.ประจวบ บุนนาค เป็นต้นไปเขาไปเยี่ยม ม.ร.ว.เชื้อ สนิทวงศ์ หัวหน้ากอง
โทรศัพท์ ชวนกันไปเลี้ยงอาหารแล้วก็เลยไปทำการสำรวจตรวจสอบสถานที่และการ
ควบคุมรักษาตลอดจนไปตามสัญญาณพิเศษต่าง ๆ กับคู่มือทางตักฤกษ์แจ เขามาตอนกลางคืน
โดยให้เตรียมเครื่องมือ เครื่องใช้ไว้ให้พร้อม... ในคืนวันที่ยึดสถานีโทรศัพท์กลางจึง

^๑ ควง อภัยวงศ์, ชีวิตของข้าพเจ้า, หน้า ๖๕

^๒ ประยูร ภมรมนตรี, ชีวิต ๕ แผ่นดินของข้าพเจ้า, (พระนคร:บรรณกิจ, ๒๕๑๘), หน้า ๑๕๕

ใช้เวลาทำงานสำเร็จ ชั่วเวลาไม่ถึง ๑๕ นาที ๑

พวกที่ ๒ ประกอบด้วยนายอิน และนายชล สมานนท์ ได้รับคำสั่งให้ไปตัดสาย
โทรศัพท์ทางหัวตะเข้ ส่วนชุมสายบางตอนที่ไมเกี่ยวกับทางราชการ ไม่มีความจำเป็นที่จะ
ต้องตัด จึงเป็นหน้าที่ของนายเฉลียว ปทุมรส และนายศิริ ชาตินันท์ พนักงานทอสาย -
โทรศัพท์ ๒

ส่วนสายโทรเลข ซึ่งวางไปตามทางรถไฟได้มอบให้หลวงสุนทร เทพหัสดิน นอก
จากนี้ มล.อุคม สนิทวงศ์ มล.กรี เคชาติวงศ์ ได้รับหน้าที่เรื่องการคมนาคมรถไฟอีกด้วย
คือป้องกันมิให้รถไฟทุกขบวนออกจากสถานีหัวลำโพง และสถานีบางกอกน้อยอย่างเด็ดขาด
รวมถึงมิให้รถไฟต่างจังหวัดเข้ามาในกรุงเทพฯ ทั้งนี้เพื่อป้องกันมิให้ชาวการปฏิวัติแพร่สะพัด
ไปรวดเร็ว จนฝ่ายรัฐบาลรวบรวมทหารหัวเมือง เคลื่อนกำลัง เข้ามาขจัดขวาง

เมื่อนายควง และคณะได้ปฏิบัติการตัดสายโทรศัพท์กลางวัดเลียบเสร็จสิ้นลงแล้ว
ได้จัดให้ทหารเรือ ๒ คน ควบคุมประตูเข้าออกสถานีโทรศัพท์กลางวัดเลียบไว้ และตาม
กำหนดการต่อไป คณะของนายควงจะต้องเดินทางไปพบกับสายงานอื่น ๆ ตามสถานที่นัด -
หมาย คือบริเวณลานพระบรมรูปทรงม้า คณะของนายควงได้ไปถึงลานพระบรมรูปประมาณ
๕.๐๐ น. แต่ไม่ปรากฏว่ามีผู้ใดมาตามนัด จึงพากันแยกย้ายกลับบ้าน นายควง ได้แสดง
ความรู้สึกหวาดวิตกโดยกล่าวในเวลาต่อมาว่า

... ข้าพเจ้ารู้สึกว้าหว้าของตัวเอง เย็นไปแล้วครึ่งตัว มองเห็นภาพตะแสงแก๊งอยู่เบื้อง
หน้า... ถ้าเหตุการณ์ปฏิวัติจะมีเพียงแค่นี้ ก็หมายถึงเราจะต้องเป็นผีหัวขาดไปตม ๆ
กันหมด... ข้าพเจ้ากลับมาถึงบ้าน ก็นอนเอามือเกาะหน้าผากนึกถึงอะไรรอยแปคอบุคน
เค็บบู, เพราะการปฏิวัติที่ไม่ตรงต่อเวลาและการนัดหมายเช่นนี้ ยอมรับความพินาศ
มาสู่ผู้รวมมือเป็นแถวไปเท่านั้น... ๓

๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๐
๒ ควง อภัยวงศ์, การต่อสู้ของข้าพเจ้า, หน้า ๒๙
๓ ควง อภัยวงศ์, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔ - ๓๕

นายควงหวาดวิตกมาก เพราะเกรงว่าการปฏิบัติจะไม่สำเร็จ และทุกคนจะต้องได้รับโทษในฐานะกบฏ ถึงกับบริโภคน้ำอะไรไม่ได้ เพราะคาดการณ์ว่าตนเองจะต้องถูกจับกุมตัว นายควงคิดทำพินัยกรรมและจัดการเรื่องทรัพย์สินให้เสร็จสิ้นไว้อ่อน คุ้มแน่ใจว่าตนจะต้องถูกประหาร^๑ จนกระทั่งเวลาประมาณ ๗.๐๐ น. นายควงได้รับทราบข่าวจากคนรับใช้ภายในบ้านว่า ได้มีการตัดสายโทรศัพท์โทรเลขเสียหายหมด และเวลา ๘.๐๐ น. คนรับใช้ไกรรายงานเพิ่มเติมอีกว่า เชื้อพระวงศ์ และเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ถูกจับตัวไปเป็นประกันแล้ว นายควงจึงโล่งใจและแต่งตัวออกจากบ้านไปทำงานที่กองช่างไปรษณีย์ วัคเลียนตามปกติ คงเสมือนว่าไม่ทราบว่าได้เกิดอะไรขึ้นแล้ว

การปฏิบัติผ่านพ้นไปได้ ๒ วัน จนถึงวันที่ ๓ หลวงพิบูลสงครามกับหลวงอภุคเสขจรรัส พร้อมควงกองทหารได้มาพบกับนายควงที่บ้านพัก (หน้าสนามกีฬาแห่งชาติปัจจุบันนี้) และนำตัวนายควงไปยังพระที่นั่งอนันตสมาคม พระยาพหลฯ หัวหน้าคณะปฏิวัติได้มอบหมายให้ทำหน้าที่ควบคุมติดต่อดูระหว่างวังปารุสกวัน ซึ่งเป็นกองบัญชาการปฏิวัติกับที่ทำการไปรษณีย์ทั่วประเทศ เพื่อรายงานข่าวและสั่งการติดต่อกับผู้ว่าราชการทุกจังหวัด ครั้นต่อมาคณะปฏิวัติได้กำหนดตัวนายควง ให้เป็นผู้ไปคุมตัวสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ แต่ นายควงปฏิเสธขอถอนตัว โดยเหตุผลว่า "ไม่ขอทำความกระเทือนพระทัยแก่เจ้านายพระองค์นี้" ทั้งนี้เพราะสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพเคยเป็นผู้บังคับบัญชาโดยตรงของเจ้าคุณพิคาของนายควง^๒

เมื่อการใช้โทรเลขสื่อสารของคณะปฏิวัติในการติดต่อเป็นการด่วนได้เสร็จสิ้นลง นายควงก็หมดหน้าที่เพียงนั้น จึงกลับไปประจำในตำแหน่งผู้อำนวยการโทรศัพท์คลังเดิม นอกจากนี้ในบางครั้งจะถูกเรียกตัวไปยังกองบัญชาการหรือทางกรมไปรษณีย์มอบหมายให้ไปติดต่อกองการ ซึ่งต้องได้รับการวินิจฉัยจากคณะปฏิวัติ^๓

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑

^๒ คุณหญิงเดชา อภัยวงศ์ สัมภาษณ์, ๑๕ พฤศจิกายน, ๒๕๑๔

^๓ ควง อภัยวงศ์, การต่อสู้ของข้าพเจ้า, หน้า ๔๖

หลังจากการ ปีก่ออำนาจในพระนครเสร็จสิ้นแล้ว คณะราษฎรก็แต่งตั้งนาวาตรี หลวงศุภชลาศัยเป็นผู้นำหนังสือกราบบังคมทูลของคณะราษฎร เพื่ออัญเชิญพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๗ ขึ้นครองราชย์สืบต่อไปภายใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญ พระองค์ได้ทรงพระราชทานรัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวในวันที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๔๗๕ และต่อ จากนั้นก็ได้มีการแต่งตั้งผู้แทนราษฎรขึ้น ๓๐ คน โดย "คณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร" ซึ่งมีพระยาพหลเป็นหัวหน้า ทำหน้าที่ควบคุมประเทศขณะยังไม่มีรัฐบาล นายควง อภัยวงศ์ได้รับเลือกเป็นผู้แทนราษฎรมีชื่ออยู่ในอันดับที่ ๔๓^๑ ในบรรดาสมาชิกทั้งหมด ๓๐ คน และที่ประชุมของสภาผู้แทนจำนวนนี้ได้มีมติให้พระยามโนปกรณนิติธาดา เป็นประธานกรรมการราษฎรตามข้อเสนอของนายปรีดี ซึ่งมีเหตุผลว่า "เป็นผู้นิยมประชาธิปไตย และไม่เกรงกลัวอำนาจสมบูรณาญาสิทธิราช"^๒ จนถึงวันที่ ๕ ธันวาคม ๒๔๗๕ เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ได้พระราชทานรัฐธรรมนูญฉบับถาวรในวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕ แล้ว พระยามโนปกรณนิติธาดาจึงได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี รายนามคณะรัฐมนตรีของรัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดาปรากฏว่าไม่มีผู้ก่อกองร่วมคณะรัฐบาลด้วย เพื่อเป็นการยืนยันเจตนารมณ์ของคณะราษฎรว่ามีได้ทำการปฏิวัติเพื่อมุ่งหวังอำนาจหรือตำแหน่งทางการเมืองแต่อย่างใด

เมื่อพิจารณาแล้วเห็นได้ว่าการที่นายควงได้เข้าร่วมกับคณะผู้ก่อกอง เป็นไปเพราะความใกล้ชิดสนิทสนมกับผู้ก่อกอง ระดับหัวหน้า เช่น หลวงประดิษฐ์ หลวงพิบูลฯ ร้อยโท ประยูร นายทวี ฯลฯ และเมื่อครั้งยังศึกษาอยู่ในต่างประเทศ นายควงก็ได้เคยแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับระบอบประชาธิปไตยและพอใจการปกครองระบอบนี้ต้องการให้มีขึ้นในประเทศไทยแต่ต้องเป็นระบอบประชาธิปไตยแบบอังกฤษ คือคงมีสถาบันพระมหากษัตริย์อยู่ได้ ภายใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญ^๓ นายควงจึงได้รับการชักชวนเข้าร่วมปฏิวัติ ทั้ง ๆ ที่ใจจริงนายควง

^๑ สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ที่ ๑๔๔ เรื่อง การเปลี่ยนแปลงการปกครอง

^๒ ปรีดี พนมยงค์ "คำขวัญและบทความในงานสังสรรค์ชาวธรรมศาสตร์ในสหราชอาณาจักร ปี ๒๕๑๖" หน้า ๑๖๐

^๓ สุพรรณ กานกระกูด, ชีวิตและงานของดร.ปรีดี พนมยงค์ (พระนคร:ประจักษ์การพิมพ์, ๒๕๑๔) หน้า ๔.

ไม่ใกล้ชิดจะเป็นนักการเมือง "แต่ชอบงานอินยิเนียร์มากกว่า" ^๑ ถึงแม้ว่านายควงจะมีความสัมพันธ์กับพวกเจ้าอย่างมาก แต่นายควงก็ไม่ได้ทำตนเป็นผู้นักขวาง... คณะราษฎร เพราะมีความเห็นว่า หากมีการปฏิวัติบ้านเมืองคงจะดีขึ้น เหตุผลอีกประการหนึ่งหน้าที่ราชการในกรมไปรษณีย์โทรเลขทำให้นายควงมีความเหมาะสมที่จะรองรับหน้าที่ตักสายโทรศัพท์เพื่อตักขาคการสื่อสาร คณะผู้ก่อการพอหวังในความเป็นเพื่อนของนายควง ก็ขอรู่ว่านายควงจะไม่เป็นคนที่ทำการหักหลัง เพื่อนำความลับเรื่องการปฏิวัติไปเผยแพร่ แต่ผู้ก่อการหลายคนก็ไม่ต้องการให้นายควงได้รับทราบรายละเอียดต่าง ๆ ของการปฏิวัติทั้งหมด สำหรับนายควงถึงจะไม่มีโอกาสรับทราบรายละเอียดเกี่ยวกับแผนการปฏิวัติตั้งแต่แรกเริ่มทั้ง ๆ ที่เป็นเพื่อนสนิทกับผู้ก่อการชั้นหัวหน้า แต่กระนั้นก็ตามนายควงก็ได้แสดงความเห็นว่าคนพอใจที่จะเห็นการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองในประเทศไทย นายควงได้แสดงความเห็นเกี่ยวกับหน้าที่ของตนในวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ ไว้ว่า "ส่วนเรื่องตักสายอะไรเมื่อตอนปฏิวัติก็เพราะไปอยู่กรมไปรษณีย์นี้เอง ถ้าอยู่การรถไฟก็แล้วไป คงไม่ได้ทำอะไรกับเขาหรอก"^๒

หน้าที่ "เฉพาะเรื่อง" ในวันปฏิวัตินี้เองแสดงให้เห็นว่านายควงมิใช่บุคคลชั้นมันสมองของคณะราษฎร แต่ได้เข้าร่วมอย่างจริงจังก่อนหน้าการปฏิวัติไม่นานนัก ซึ่งในข้อนี้ นายควงก็ยอมรับว่าเป็นความจริง แม้ว่าเพื่อนสนิทที่เคยศึกษาอยู่ในประเทศฝรั่งเศสด้วยกันจะเป็นบุคคลระดับหัวหน้าคณะผู้ก่อการ นายควงจึงมีฐานะเป็นเพียงตัวประกอบ ซึ่งช่วยให้งานปฏิวัติดำเนินไปได้สำเร็จ ในเรื่องนี้นายควงออกตัวไว้ว่า "ตัวนายโรงเอกที่คิดปฏิวัติคือ นายปรีดี พนมยงค์... อย่างผมหรืออีกเปล่า พรรคพวกบอกว่าเขาก็เอาด้วย"^๓

การที่การปฏิวัติเป็นผลสำเร็จได้ในที่สุดนั้น ตามความเห็นของนายควงแล้วไม่ใช่

^๑ ควง อภัยวงศ์, ชีวิตของข้าพเจ้า, หน้า ๒๓

^๒ ในที่เดียวกัน

^๓ ในที่เดียวกัน

เพราะ "ฝีมือผู้ก่อการ" แต่เป็นเพราะ "ชะตากรรมของบ้านเมืองจะต้องมีอันเป็นไปอย่าง
 นี้"^{๑๑} ที่นายควงกล่าวเช่นนี้ เพราะเห็นว่าการเตรียมการไม่พร้อม การนัดหมายคลาด
 เคลื่อน เช่น นายควงขอกำลังทหารเรือไปร่วมทำการตัดสายโทรศัพท์กลางวัดเลียบจำนวน
 ๑๒ คน ซึ่ง ร้อยโท ประยูร ภมรมนตรีรับปากจะเป็นผู้จัดทำให้ แต่ครั้งถึงเวลาจริงจึง
 กลับหาทหารไม่ได้ รอดยนต์ที่คณะของนายควงใช้ในการเดินทางไปยังวัดเลียบกับน้ำมันหมกกลาง
 ทาง แม้แต่คิมเหล็กงักประจักษ์ต้องไปหาที่เวียงนครเกษมเพราะไม่ได้เตรียมไว้ก่อน การ
 นัดพบเวลาประมาณ ๕.๐๐ น. ที่ลานพระบรมรูปทรงม้ากลับไม่มีใครมาตามเวลานัดหมาย
 เรื่องเล่าเกี่ยวกับการปฏิวัติ ๒๔๗๕ ดังกล่าวเช่นนี้ของนายควงมีข้อความขัดกันกับข้อเขียน
 ของ ร้อยโท ประยูร ภมรมนตรี ซึ่งกล่าวว่า การตัดสายโทรศัพท์กลางวัดเลียบได้ดำเนินไป
 อย่างรวดเร็ว และทุกอย่างพร้อมเพรียง แต่สิ่งที่ควรแก่การสนใจสำหรับบทบาทของ
 นายควงนั้นคือ แม้จะมีบทบาทน้อยมากในวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ และมีได้มีความเค้นและ
 สำคัญคง เช่นนายปรีดี พนมยงค์ หลวงพิบูลสงคราม หรือพระยาพหลพลพยุหเสนา ฯลฯ แต่
 ก็เป็นจุดเริ่มต้นที่นายควงก้าวเข้ามายุ่งเกี่ยวกับเรื่องการเมืองเป็นครั้งแรก และจากผู้ออก
 การคนหนึ่งของคณะราษฎร นายควงก็กลายเป็นผู้มีบทบาททางการเมือง เค้นขึ้นเป็นลำดับใน
 โอกาสต่อมา

หากพิจารณาแนวความคิดทางการเมืองในระยะเริ่มต้นนายควงก็ได้แสดงให้เห็น
 ทัศนะว่านิยมระบอบประชาธิปไตยซึ่งมีสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นสถาบันสูงสุด ซึ่งอาจเป็น
 เพราะชาติกำเนิดของนายควงมีบรรพบุรุษเกี่ยวข้องกับสถาบันกษัตริย์มาหลายชั่วอายุคน และ
 นายควงก็มีความหวังว่าหากประเทศไทยปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยแล้ว บ้านเมืองจะ
 คีดีขึ้น แต่สิ่งที่เห็นได้ชัดจากประวัติเบื้องต้นของนายควงก็คือ มิได้มีหลักฐานใดบ่งไว้ว่า
 นายควงได้เตรียมตัวที่จะเป็นนักการเมือง ทั้งนี้เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับ นายปรีดี
 พนมยงค์ และ จอมพล ป.พิบูลสงคราม จะเป็นได้ว่าบุคคลทั้ง ๒ ได้แสดงพฤติกรรมที่อาจ
 กล่าวได้ว่ามีแนวความคิดทางการเมืองค่อนข้างจะเห็นได้ชัด ซึ่งผิดกับนายควง แม้แต่

^๑ ควง อภัยวงศ์, ชีวิตของข้าพเจ้า, หน้า ๒๗

ภูมิหลังเกี่ยวกับการศึกษา นายควงก็เลือกเรียนวิศวกรรมซึ่งเป็นการศึกษาในขอบข่ายสาขาวิชาเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ แต่เหตุผลที่ทำให้นายควง เข้ามามีบทบาททางการเมืองตั้งแต่เริ่มต้นก็คือ "จังหวะทางการเมืองที่เหมาะสม" ทั้งนี้ นายควงกล่าวว่า "การที่ผมต้องเข้ามาพัวพันกับการเมืองก็ไม่ใช่ผมอยากเป็นนักการเมืองแต่เหตุการณ์มันดึงให้ผมเข้าไปเอง" และเมื่อเกี่ยวข้องกับการเมืองแล้วนายควงก็หันเหชีวิตของตนจนกลายเป็นนักการเมืองไปในที่สุด และปรากฏบทบาททางการเมืองมากบ้างน้อยบ้าง ในแต่ละยุคสมัยนับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๕ - ๒๕๑๑ อันเป็นวาระสุดท้ายของชีวิตซึ่งนายควงก็ได้มีความประสงค์ว่าจะ เข้าสมัครรับเลือกตั้งอีกครั้งหนึ่ง

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย